

Соціально-психологічний контекст підготовки майбутнього педагога

Budnyk O.B. Social and psychological context of future teacher's training / O.B. Budnyk // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 31. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 31–47.

О.Б. Будник. Соціально-психологічний контекст підготовки майбутнього педагога. У статті висвітлено важливі соціально-психологічні контексти підготовки майбутнього вчителя до соціально-педагогічної діяльності. Автором представлено методологічні принципи професійної підготовки майбутнього фахівця (системності, комплексності, наукової стратегії, соціокультурної детермінації, фундаменталізації освіти та ін.), обґрунтовано функції соціально-педагогічної діяльності і сутність психологічної готовності фахівця до їх реалізації в сучасній шкільній практиці.

У контексті соціально-психологічної готовності майбутнього педагога охарактеризовано типові явища, що слугують психологічними бар'єрами на шляху професійного навчання. Визначено причини виникнення внутрішнього дискомфорту, високої емоційної напруги у студентському віці. Подано результати експериментального дослідження рівня тривожності особистості в педагогічних навчальних закладах України. Виявлено високий рівень ситуативної (реактивної) та особистісної тривожності в майбутніх учителів, що пояснено нестабільною політичною та соціально-економічною ситуацією, військовими діями на сході країни, фінансовими труднощами більшості громадян, відсутністю перспективи працевлаштування, соціальною незахищеністю, випадками тероризму, труднощами в спілкуванні з колегами тощо.

Автор приходить до висновку про доцільність спрямування педагогічного процесу у вищій школі в напрямі формування психологічної готовності майбутніх учителів до вирішення низки соціально-педагогічних завдань, що мають місце в сучасній шкільній практиці. Підготовка в цьому аспекті передбачає передусім розвиток низки особистісно-професійних якостей майбутніх фахівців шляхом відповідного наповнення змісту освіти, орієнтації на системність, гуманізм, конфіденційність, толерантність, диференціацію та індивідуалізацію соціально-педагогічної діяльності.

Ключові слова: професійна освіта, майбутні педагоги, соціально-психологічна готовність фахівця, принципи професійної підготовки, психолого-педагогічна діяльність.

Е.Б. Будник. Социально-психологический контекст подготовки будущего педагога. В статье освещены важные социально-психологические контексты подготовки будущего учителя к социально-педагогической деятельности. Автором представлены методологические принципы профессиональной подготовки будущего учителя (системности, комплексности, научной стратегии, социокультурной детерминации, фундаментализации образования и др.). Обоснованы функции социально-педагогической деятельности и сущность психологической готовности специалиста к их реализации в современной школьной практике.

В контексте социально-психологической готовности будущего педагога охарактеризованы типичные явления, которые служат психологическими барьерами на пути профессионального обучения. Определены причины возникновения внутреннего дискомфорта, высокого эмоционального напряжения в студенческом возрасте. Представлены результаты экспериментального исследования уровня тревожности личности в педагогических учебных заведениях Украины.

Автор приходит к выводу о целесообразности направления педагогического процесса в высшей школе на формирование психологической готовности будущих учителей к решению ряда социально-педагогических задач, имеющих место в современной школьной практике. Подготовка в этом аспекте предполагает прежде всего развитие ряда личностно-профессиональных качеств будущих специалистов путём соответствующего наполнения содержания образования, ориентации на системность, гуманизм, конфиденциальность, толерантность, дифференциацию и индивидуализацию социально-педагогической деятельности.

Ключевые слова: профессиональное образование, будущие педагоги, социально-психологическая готовность специалиста, принципы профессиональной подготовки, психолого-педагогическая деятельность.

Постановка проблеми. У сучасних умовах значно підвищуються вимоги до якості теоретичної та практичної підготовки майбутніх учителів. Значної уваги потребує соціально-психологічна готовність студентів до педагогічної діяльності. Адже сьогодні в Україні спостерігається підвищена здатність людей до нервових зривів у типових ситуаціях конфлікту. Вчені констатують, що найбільше травмується психіка дітей, передусім, коли вони сприймають стресову інформацію про війну на сході країни навіть з теленовін чи радіо. Більше того, дорослі є надто чутливими та емоційно реагують на сумну статистику жертв, в тому числі й серед дітей. Це відбувається в ХХІ столітті, коли ми

пропагуємо гуманізм і духовні пріоритети людини. Молоді люди іноді війну розуміють дещо спрощено, тому можуть переносити почуту інформацію на відносини з оточуючими, що особливо насторожує психологів і педагогів.

До групи ризику передусім відносять тих, що стали свідками воєнних дій в Україні. Не лише дорослі, а й діти отримали різного роду травми (фізичні, психологічні чи соціальні), зокрема ті, котрі перебувають у гарячих точках країни. Стан тривоги у більшій частині українців призводить до підвищеного почуття страху, безпорадності, депресії, а також стресової поведінки в суспільстві. Водночас в сучасному мобільному світі існують міграційні процеси, тому важливою проблемою є адаптація на різних територіях переселенців з гарячих точок України. Отож актуальною проблемою сьогодення є соціально-психологічна підготовка майбутніх педагогів до роботи з різними категоріями дітей, зокрема учнів групи ризику.

Аналіз останніх досліджень. Науково-філософський аспект освітньої діяльності обґрунтовано в наукових працях В. Андрущенко, Г. Васяновича, А. Герасимчука, І. Зязюна, В. Кременя та інших вчених; теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності у контексті мети щодо створення сприятливих умов соціалізації та всебічного розвитку зростаючої особистості – О. Безпалько, Р. Вайноли, А. Капської, Л. Коваль, С. Пальчевського та ін.; методологічні аспекти професійної підготовки майбутнього вчителя досліджували Р. Гуревич, О. Дубасенюк, М. Євтух, Г. Тарасенко, В. Чайка та ін.; психологічні механізми особистісно-діяльнісного підходу до організації навчально-виховного процесу – Г. Балл, Г. Костюк, С. Максименко, В. Роменець, Н. Чепелева та ін.

Мета статті – висвітлити соціально-психологічні контексти професійної підготовки майбутнього вчителя до соціально-педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. На концептуальному рівні соціально-педагогічну діяльність майбутніх учителів визначаємо в специфічно педагогічному сенсі як цілеспрямований процес оволодіння ними систематизованими знаннями, вміннями та професійно значущими якостями з метою набуття практичного досвіду її реалізації. Водночас професійну готовність майбутнього педагога розглядаємо як нерозривну єдність виокремлених компонентів: мотиваційного, когнітивного, соціально-комунікативного, діяльнісно-технологічного та морально-естетичного [5, с. 27]. У цілісній структурі професійної готовності майбут-

нього фахівця чільне місце належить його психологічній готовності до реалізації прикладних функцій соціально-педагогічної діяльності: світоглядної, комунікативної, організаторської, попереджувально-профілактичної, дидактично-виховувальної, соціально-терапевтичної, навчально-методичної, діагностично-корекційної, доброчинної та прогностичної.

Соціально-психологічний контекст професійної готовності майбутнього педагога передбачає, передусім, його готовність до створення належних умов для успішної соціалізації учнів у соціально-виховному середовищі школи, засвоєння ними соціокультурного досвіду задля підготовки до самореалізації в суспільстві, надання допомоги дітям та їхнім сім'ям у випадках негативного впливу соціально-педагогічних чинників, психологічне діагностування школярів, роботу з учнями девіантної поведінки, проектування стратегій навчально-виховного та корекційно-розвивального процесу в умовах інклюзивного навчання.

У підготовці майбутнього вчителя до вирішення окреслених вищих завдань вважаємо доцільним орієнтуватись на визначені методологічні принципи.

Принцип комплексності характеризує педагогічну діяльність як складну систему, що потребує міждисциплінарного вивчення й аналізу її складових і часто призводить до непередбачуваних результатів її дослідження та практичної реалізації. Згідно цього принципу підготовка вчителя передбачає опанування ним наукових теорій, законів, понять, методів і форм пізнання на міжпредметній основі шляхом інтегрування виокремлених знань і видів навчально-дослідної та соціально-позитивної діяльності.

Принцип наукової стратегії передбачає науково-педагогічний пошук, вироблення оригінальних технологій реалізації функцій соціально-педагогічної діяльності в шкільній практиці.

У сучасній вищій освіті гостро стоїть проблема формування глибинних теоретико-методологічних знань майбутніх фахівців, стійких світоглядних позицій, на яких ґрунтується професійна діяльність у школі. Утім значна кількість педагогів здебільшого схильні до стереотипної практичної діяльності, що виключає систематичне наукове самовдосконалення. Тому через небажання вивчати нововведення вони часто консервативно їм протидіють. Завдання наукової стратегії у соціально-психологічному аспекті – це прогнозування можливих негативних чи позитивних явищ на інтуїтивному рівні, до яких може призвести впровадження творчих пошуків у виховному процесі. У професійній

діяльності (яка ґрунтується на гуманістичних позиціях у роботі з девіантними учнями, їхніми батьками, налагодженні консультування обдарованих дітей, здійсненні культурно-дозвільної (анімаційної) діяльності тощо) особливої значущості набуває сценарій реалізації наукової стратегії з глибинним прогнозуванням її результативності. Відтак принцип наукової стратегії в професійній підготовці вчителя передбачає відображення відповідності змісту вищої освіти суспільно-освітнім вимогам, сучасним науковим досягненням і реаліям навчально-виховної практики.

У рамках класичної методології *принцип системності* – це реалізація професійної підготовки майбутнього вчителя як складної системи, що містить певні впорядковані елементи, які взаємопов'язані між собою таким чином, що виключення чи введення нового елемента закономірно відображається на інших складових. Підготовка вчителя здійснюється як система загальнонаукових структурно-функціональних зв'язків із урахуванням наступності між етапами (роками) навчання та відповідними програмами в центрі багаторівневої педагогічної освіти.

Принцип фундаменталізації професійно-педагогічної освіти (за С. Гончаренком) передбачає забезпечення основ професійної і загальної культури фахівця. Це реалізується в його гуманітарній і професійній соціально-психологічній діяльності. Фундаменталізація професійної підготовки спрямована на вирішення суперечності між професійною освітою й вузькопрактичною професійною підготовкою. Отож, фундаменталізацію професійної підготовки майбутнього вчителя вбачаємо у формуванні в нього ціннісних установок на гнучкість і мобільність, у використанні соціально-психологічних технологій у шкільній практиці, розвитку його методологічної, креативної, інформаційно-комунікативної культури. С. Гончаренко акцентує на потребі фундаменталізації освіти в аспекті духовного розвитку професіонала, а не лише формування в нього знань і вмінь з відповідних навчальних дисциплін спеціалізації [6, с. 2–6]. Адже опанування загальнометодологічними уявленнями пізнання уможливить здатність до імпровізації міждисциплінарними категоріями у професійній діяльності, інтерактивної організації соціально-педагогічної діяльності, поетапний творчий розвиток і самореалізацію вчителя.

У рамках синергетичної (некласичної) методології визначаємо *принцип нелінійності*, який вказує на необхідність інноваційного, некласичного сприйняття світу на основі врахування

сучасних досліджень соціальних і гуманітарних наук. Нелінійність професійного мислення характеризується гнучкістю, варіативністю. Духовні, соціальні, індивідуальні якості людини також характеризуються нелінійністю. Нелінійне мислення студента має на меті здійснення професійної підготовки на більш досконалому рівні, тому зазвичай мета й спрямованість цієї діяльності в практиці є високими і вступають у суперечність із результатами. У підготовці майбутнього вчителя цей принцип передбачає відкритість, варіативність, гнучкість, мобільність системи формування знань і вмінь соціально-психологічного змісту шляхом синтезу базових і спеціальних курсів, розвиток суб'єктності, стимулювання креативності.

Принцип соціокультурної детермінації професійної підготовки майбутнього вчителя відображається в ретельному врахуванні загальнолюдських, національних пріоритетів, соціальної політики держави в контексті світового соціокультурного процесу. Адже нові форми суспільного буття сприяють осмисленню культур різних соціумів: регіонального (європейського, азіатського, українського тощо) чи вселюдського (глобального). Відповідно культура соціуму чинить істотний вплив на результати соціально-психологічної діяльності вчителя. Не випадково сучасні українські вчені (Г. Васянович, І. Зязюн, О. Савченко, П. Саух, Г. Філіпчук та інші) акцентують на культурологічній складовій професійної освіти («освіченість через культуру»).

Принцип єдності суспільного й особистісно-професійного характеризує взаємозв'язок загальнолюдського соціально-педагогічного досвіду та його відображення в свідомості майбутнього вчителя як носія й творця відповідних цінностей суспільства. У професійній підготовці майбутніх фахівців сьогодні наголошується на рефлексивно-мисленнєвій культурі як формі організації свідомості професіонала. «Педагогічна свідомість учителя, – на думку польських учених, – повинна розглядатися з погляду бачення нової ситуації, нових потреб і завдань» [14, s. 19], тобто з урахуванням суспільних вимог до професійного становлення майбутнього вчителя.

Принцип взаємозв'язку теоретичного знання з практикою – це осмислення значущості теоретико-професійного навчання та практико-орієнтованого досвіду майбутнього фахівця в змісті професійно-педагогічної освіти, використання емпіричних знань, набутих у період проходження педагогічної практики, у науково-дослідницькій роботі, усвідомлення випереджувального характеру теоретичного пізнання щодо практики.

Отже, практико-орієнтований підхід є визначальним у діяльності педагога.

Принцип антропологічної спрямованості – орієнтованість змісту професійної освіти на інтегративне вивчення людини, визнання самоцінності індивідуума студента як активного суб'єкта навчально-пізнавального процесу, врахування особистісних особливостей його розвитку в процесі опанування професійними цінностями на засадах гуманізму та духовності. Адже в освіті надзвичайно важливо орієнтуватися на знання особистісних якостей вихованців. У такому гуманістичному сенсі в науковій літературі знаходимо концепції педагогіки людинотворчості (В. Андрущенко), людиноцентризму (В. Кремень), особистісно орієнтованої освіти (І. Бех), дитиноцентризму (О. Квас) та інші) [2, с. 19–20; 4]. Так, напрям особистісно зорієнтованого виховання як нової філософії освіти має метою «реалізацію сутнісної природи суб'єкта» на засадах вищих духовних ідеалів і гуманістичних сенсів її буття у процесі «привласнення суспільних норм» [4, с. 27].

Універсальною основою педагогіки культури, що ґрунтується на тріаді «культура – формування – особистість», польський учений Д. Кубіновський визначає гуманізм [13, с. 209]. Саме гуманістичні ідеї вважаємо необхідною умовою вдосконалення вищої професійно-педагогічної освіти. А от український психолог Г. Балл одним із аспектів гуманізму визначає *раціогуманізм*, акцентуючи на інтелектуальній культурі майбутнього фахівця. Отож раціогуманізм трактують як світоглядну та методологічну орієнтацію, що передбачає визнання інтелектуальної культури найважливішим досягненням людства й вимагає «максимального його використання у гармонійній взаємодії з іншими складниками культури» [3, с. 100]. Переконані, що в професійній діяльності вчителя інтелектуальна складова слугує домінантою й визначає її антропологічно-ціннісні стратегії.

Принцип рефлексивної креативності передбачає орієнтування на індивідуально-творчий підхід до засвоєння професійних знань і вмінь, використання у професійній діяльності інноваційних технологій.

Рефлексія (від лат. *reflexio* – звернення назад) – це самопізнання особистістю своїх внутрішніх психічних станів. Самопізнання, за якого відбувається осмислення особистістю власних думок, учинків, індивідуальних психологічних особливостей, називають *саморефлексією*. Акцентування саме на професійно-педагогічній саморефлексії не випадкове, адже під-

готівка майбутнього вчителя невіддільна від актуалізації ціннісної самосвідомості, особистісного розвитку, духовно-естетичного збагачення заради здійснення суспільно значущих вчинків. У цьому аспекті дуже важливим є формування професійної ідентичності вчителя, що тісно пов'язана з розвитком його професійної самосвідомості. Тому теоретична підготовка майбутнього педагога повинна спрямовуватися не лише на засвоєння системи необхідних професійних знань і вмінь, а й на розвиток здатності до рефлексії та самоусвідомлення.

Механізм рефлексії майбутнього фахівця стимулює його до професійно-педагогічного самовдосконалення. Воно здійснюється шляхом: 1) оволодіння майбутніми фахівцями досягненнями соціально-психологічної науки та впровадження їх у шкільну практику; 2) вивчення та узагальнення кращого педагогічного досвіду; 3) науково-методичної роботи студентів та участі в наукових дослідженнях. У професійній діяльності, згідно з принципом рефлексивної креативності, майбутній фахівець характеризується високим творчим потенціалом, здатністю до дивергентного мислення, прагненням до самовдосконалення й пошуку оригінальних варіантів вирішення соціально-психологічних проблем, неприйняттям стереотипного підходу до навчання, виховання та розвитку школяра.

У контексті професійної підготовки важливо формувати в майбутнього вчителя стійку мотивацію до діяльності. В умовах глобалізації, світової нестабільності, зростає психологічна напруга, депресія у значній кількості громадян, зокрема в країнах пострадянського простору. Тривожність української молоді в суспільстві пояснюємо багатьма причинами, головною з яких є соціально-економічна та політична нестабільність через військові дії на сході країни. Багато молодих людей стурбовані фінансовими труднощами в родині, безробіттям та відсутністю перспективи працевлаштування. Це виявляється в їх внутрішніх переживаннях, депресивних станах, конфліктності, тривожності та ін.

Важливе завдання нашого дослідження – виявити стан соціально-психологічної готовності майбутніх учителів до педагогічної праці в школі. Адже негативні соціально-психологічні явища можуть слугувати бар'єрами на шляху оволодіння професією. Маємо на увазі і важливий вплив соціально-виховного середовища навчального закладу на особистість.

Серед соціально-психологічних характеристик особистості поширеною є тривожність, яку трактуємо як індивідуально-пси-

хологічну здатність людини до інтенсивних переживань стану тривоги, що є результатом конфлікту чи певних потреб і значною мірою впливає на рівень професійної готовності вчителя до реалізації основних функцій соціально-психологічної діяльності в школі, зокрема, на мотивацію його становлення як професіонала.

Нами виявлено взаємозв'язок тривожності та соціального песимізму, депресії у майбутніх учителів через усвідомлення своєї беззахисності, нереалізованості в соціумі. Когнітивно-поведінкова теорія цього зв'язку в психології ґрунтується на негативному очікуванні бажаного результату й відчутті неспроможності суб'єкта діяльності вплинути на ситуацію, що є причиною виникнення депресивних станів (L. Abramson, L. Alloy, G. Metalsky) [11]. Адже в сучасних умовах значна частина фахівців не знаходять місця для працевлаштування, як наслідок – згасання інтересу до якісного оволодіння професією, втрата надії конкурентоспроможності на ринку праці.

Тривога, яка переходить у стійку властивість тривожність, погіршує можливості людини в самореалізації, негативно впливає на продуктивність праці. Виходячи із загального підвищеного стану тривожності студентів, спостерігається тенденція підвищеної стресової поведінки сучасних учителів, яка виявляється в частоті й формі вияву стресових реакцій: конкуренції, успіху, страху тощо. Тому успіх професійної діяльності визначає також соціально-афективна стійкість учителя, для підвищення рівня якої важливо володіти технологією зняття психо-емоційного напруження, технікою особистісної саморегуляції поведінки.

Реакція особистості на соціально-психологічні стресори (очікування агресивної реакції чи негативного сприйняття, приниження власної гідності чи загрози самоповазі) може бути різною. Тому ефективність професійної діяльності значною мірою залежить від рівня ситуативної тривожності людини, що тісно корелює з особистісною тривожністю:

- ситуативна (реактивна) тривожність характеризується такими емоціями: напругою, тривогою, нервозністю тощо; вона виникає як реакція на стресову ситуацію, виражається інтенсивністю та динамікою в часі;
- особистісна тривожність як стійка індивідуальна характеристика суб'єкта відображає його схильність до тривоги; вона активізується при сприйнятті певних стимулів як небезпечних для самооцінки й самоповаги.

Учені виокремлюють кілька десятків причин джерел тривожності та емоційного дискомфорту, найбільш вагомими з яких є: турбота про стан здоров'я члена родини, фінансові проблеми, надмірна зайнятість, внутрішньоособистісні конфлікти, роздуми про сенс життя, відсутність належного відпочинку, труднощі в спілкуванні з колегами, незадоволеність зовнішнім виглядом, нестача активності, відсутність перспективи працевлаштування, соціальна незахищеність тощо. Ці та інші причини виникнення тривожності характерні для сучасного студентства, яке переживає реальну загрозу, тобто об'єктивну чи неадекватну тривожність (внутрішній дискомфорт, емоційна напруга) (К. Ясперс).

Отже, професійне становлення майбутнього фахівця в період навчання в університеті характеризується кризовістю, загостренням конфліктів у системі «викладач-студент» чи «студент-студент», відсутністю мотивації до самонавчання й самовиховання.

Типовими причинами виникнення кризи в студентському віці вважають:

1) кризу професійного вибору (невпевненість у правильності вибору фаху, що зумовлює нервово-психологічні розлади, неувпевненість у власних силах, дисонанс між несвідомо обраною педагогічною професією та необхідністю здобуття вищої освіти);

2) кризу залежності від батьківської родини (суперечність між прагненням до самостійності в прийнятті відповідальних рішень та емоційною й матеріальною залежністю від родини, передусім батьків);

3) кризу інтимно-сексуальних стосунків (підвищення статевого потягу не дозволяє повною мірою його задовольнити через соціальні стереотипи та матеріально-економічні труднощі, що провокує конфліктні ситуації та негативно впливає на процес і результати професійної підготовки); 4) кризу в навчально-професійній діяльності (неадекватні підходи до викладання змісту вищої освіти з боку деяких викладачів та безсистемне (зазвичай передекзаменаційне) його опанування студентами зумовлює психоемоційні розлади, інтелектуальне перевантаження та несвідоме засвоєння навчального матеріалу) [2, с. 65–69].

Для проведення експериментальної роботи з вивчення рівня тривожності майбутніх учителів за допомогою методики Ч. Спілбергера–Ю. Ханіна [8, с. 59–61] обрано студентів, котрі навчаються у вищих педагогічних навчальних закладах України, з яких було сформовано контрольну (КГ, 304 особи) та експериментальну (ЕГ, 297 осіб) групи.

Результати вивчення рівня реактивної та особистісної тривожності за допомогою методики Ч. Спілбергера–Ю. Ханіна подано в табл. 1 і рис. 1.

Таблиця 1

Розподіл студентів КГ та ЕГ за рівнями реактивної тривожності

Рівні	Шкала	КГ		ЕГ	
		f	%	f	%
Низький	0–25	8	2,5	15	4,9
Середній	26–45	210	69,1	222	74,6
Помірно високий	46–65	79	25,9	55	18,6
Високий	>66	8	2,5	6	1,9

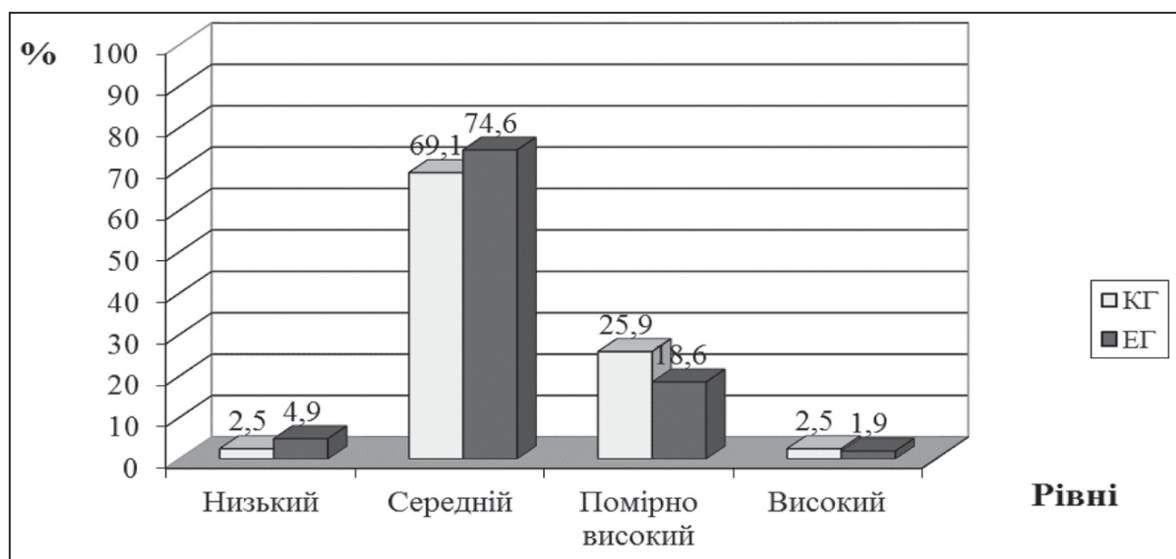

Рис. 1. Розподіл студентів КГ та ЕГ за рівнями реактивної тривожності

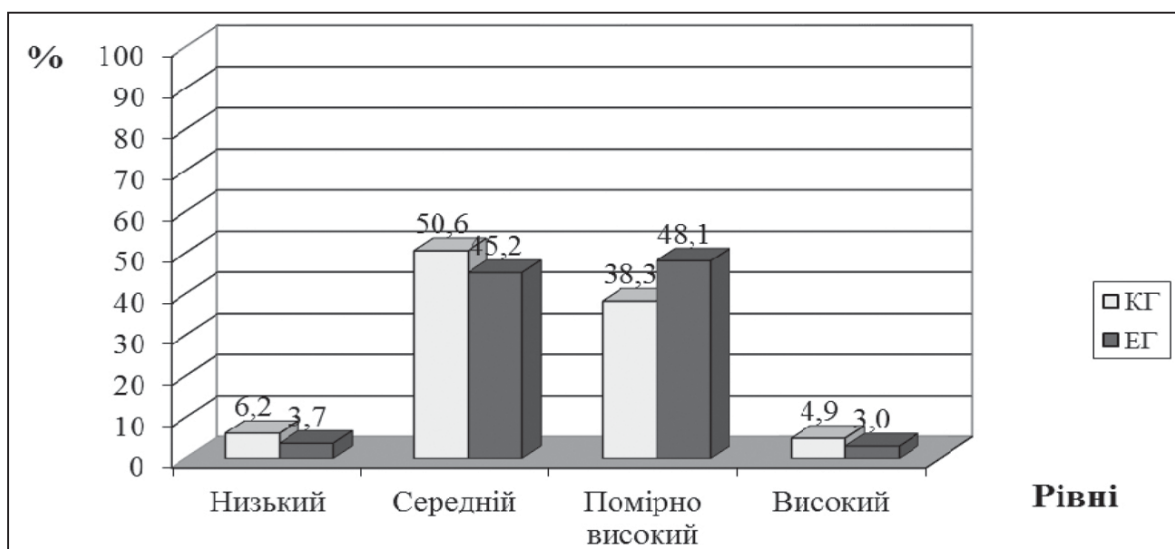
Виявлено, що значній частині студентів притаманні відхилення від рівня помірної тривожності. Зокрема, для третини респондентів характерним є високий (2,5% в КГ і 1,9% в ЕГ) і помірно високий (25,9% в КГ і 18,6% в ЕГ) рівень реактивної тривожності, тобто вони схильні сприймати загрозу своїй самооцінці та життєдіяльності в широкому діапазоні ситуацій і реагувати досить вираженим станом тривожності.

У 2,5% студентів КГ та 4,9% ЕГ, навпаки, було зафіксовано показники, що засвідчують їхню низьку ситуативну тривожність, тобто ці респонденти в стресових ситуаціях, що будуть виникати у майбутній професійній діяльності, можуть неадекватно оцінювати реальні загрози, які вони несуть.

Таблиця 2

**Розподіл студентів КГ та ЕГ
за рівнями особистісної тривожності**

Рівні	Шкала	КГ		ЕГ	
		f	%	f	%
Низький	0-25	19	6,2	11	3,7
Середній	26-45	154	50,6	134	45,2
Помірно високий	46-65	116	38,3	143	48,1
Високий	>66	15	4,9	9	3,0

**Рис. 2. Розподіл студентів КГ та ЕГ
за рівнями особистісної тривожності**

Проведене тестування також показало, що для майбутніх учителів характерною є значна диференціація за рівнями особистісної тривожності (див. табл. 2 і рис. 2). Узагальнені показники розподілів студентів КГ та ЕГ за рівнями особистісної тривожності дозволяють обґрунтовано стверджувати, що практично в половині респондентів (50,6% в КГ та 45,2% в ЕГ) виявлено середній рівень особистісної тривожності, значний відсоток (38,3% в КГ та 48,1% в ЕГ) – помірно високий рівень.

Згідно з концепцією Ч. Спілберґера-Ю. Ханіна, висока особистісна тривожність передбачає схильність особистості до станів тривоги в ситуаціях оцінювання власної компетентності та престижу, корелює з наявністю невротичного конфлікту, емоційними зривами, психосоматичними захворюваннями. Високотривожні студенти сприймають реальні обставини, які потенційно містять можливість невдачі чи загрози, більш інтенсивно, ніж їхні ровесники з помірною тривожністю. Також у кожній із груп приблизно однакова кількість студентів, для

яких характерним є низький рівень особистісної тривожності (6,2% в КГ та 3,7% в ЕГ).

Висновки. Серед майбутніх учителів є значна кількість тих, чий показники реактивної та особистісної тривожності значно відрізняються від рівня помірної тривожності. Ситуація тривоги супроводжується змінами в поведінці або ж мобілізує захисні механізми особистості. Водночас стресові ситуації, які часто повторюються, провокують вироблення типових механізмів захисту. Тому необхідним вважаємо проведення з майбутніми фахівцями корекційної роботи, спрямованої на приведення показників їхньої тривожності до рівня помірної. Ця робота передбачає акцентування уваги на позитивних мотивах взаємодії, відповідальності, зниженні суб'єктивної значущості ситуації та формування почуття впевненості в професійній діяльності. Сучасні вчені вважають, що тривожність і депресія підвищує ризики нервових і серцево-судинних захворювань молоді [10]. Це найбільше спостерігається у період політичної чи соціально-економічної нестабільності, екологічної катастрофи, військових дій в будь-якій країні світу. З тривожністю тісно пов'язаний рівень адаптованості студентів до середовища навчального закладу, конфліктність особистості, активність у навчанні, а також адаптація до майбутньої професійної діяльності.

Враховуючи результати експериментального дослідження, вважаємо доцільним спрямування педагогічного процесу у вищій школі в напрямі формування психологічної готовності майбутніх учителів до вирішення низки соціально-педагогічних завдань, що мають місце в сучасній шкільній практиці. Підготовка в цьому аспекті передбачає передусім розвиток низки особистісно-професійних якостей майбутніх фахівців шляхом відповідного наповнення змісту освіти, орієнтації на принципи цілеспрямованості, системності, гуманізму, конфіденційності, толерантності, педагогічного оптимізму, диференціації та індивідуалізації у реалізації функцій соціально-педагогічної діяльності.

Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в розробленні психолого-корекційних стратегій соціально-педагогічної діяльності в умовах інклюзивного навчання, проектуванні позитивного соціально-виховного середовища навчальних закладів різних типів.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. Педагогіка культури- і людинотворчості / В. Андрущенко // Педагогічна майстерність академіка Івана

- Зязюна : зб. наук. пр. / [редкол. : Н. Г. Ничкало (голова), та ін. ; упоряд.: Н. Г. Ничкало, О. М. Боровік] ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К. : Богданова А. М., 2013. – С. 14–25.
2. Астахова В. І. Деякі нові штрихи в соціальному портреті студентства / В. І. Астахова // Проблеми вищої школи. – К., 1993. – Вип. 78. – С. 65–69.
 3. Балл Г. Раціогуманізм як форма гуманізму відповідна викликам сучасності / Г. Балл // Професійна освіта: педагогіка і психологія : польсько-український щорічник / за ред. Т. Левовицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. – Вип. XIV. – Ченстохова – Київ, 2012. – С. 93–108.
 4. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-методичний посібник / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
 5. Будник О. Б. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності : автореф. дис... д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти / О.Б. Будник ; Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2015. – 42 с.
 6. Гончаренко С. Фундаменталізація освіти як дидактичний принцип / С. Гончаренко // Шлях освіти. – 2008. – № 1(47). – С. 2–6.
 7. Компанеец А. В. Система социальной деятельности: философско-методологический анализ : дис... канд. филос. наук. спец. 09.00.11 – социальная философия / А. В. Компанеец. – Волгоград : ВГУ, 2005. – 155 с.
 8. Методика диагностики самооценки Ч. Спилберга и Ю. Ханина // Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учебное пособие / ред.-сост. Райгородский Д. Я. – Самара : Изд. Дом «БАХРАХ-М», 2002. – 672 с.
 9. Песоцька О. П. Тривожність / О. П. Песоцька // Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-е видання / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. – С. 377–380.
 10. Ягенський А.В. Оцінка якості життя у пацієнтів з ішемічною хворобою серця: результати валідизації україномовної версії опитувальника MacNew Heart Disease Health-related Quality of Life / А.В. Ягенський, S. Höfer, I.M. Січкарук, N. Oldridge// Український кардіологічний журнал. – 2013. – № 3. – С. 22–28.

11. Abramson L. The cognitive diathesis-stress theories of depression : Toward an adequate evaluation of the theories' validities / L. Abramson, L. Alloy, G. Metalsky, L. B. Alloy (Ed.) // Cognitive processes in depression. – New York : Guilford, 1988. – P. 3–30.
12. Budnyk O. B. Action-technological readiness of future primary school teacher for social and educational activity (based on the results of experimental study) / O. B. Budnyk // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, II (11), Issue: 22, 2014. – P. 6–10.
13. Kubinowski D. Pedagogika kultury jako źródło współczesnych inspiracjeteorii uniwersyteckiego kształcenia pedagogicznego / D. Kubinowski // Педагогічна освіта в Україні і Польщі: реалії та перспективи : збірник наукових праць / за ред. Д. Герцюка і Р. Кухи. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка, «Триада плюс», 2008. – S. 205–217.
14. Markocki Z. Nauczyciel – wychowawca wobec nowej rzeczywistości edukacyjnej społeczeństwa / Zygmunt Markocki // KU Dobrej Szkole. Nauczyciele. Technologie kształcenia / Redakcja naukowa Czesław Prewka. – Tom II. – Wyższa Szkoła Humanistyczna TWP w Szczecinie, Instytut Technologii Eksploatacji. – PIB: Radom, 2009. – S. 15–21.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Andrushhenko V. Pedagogika kul'turo- i ljudyno tvorhosti / V. Andrushhenko // Pedagogichna majsternist' akademika Ivana Zjazjuna : zb. nauk. pr. / [redkol. : N. G. Nychkalo (golova), ta in. ; uporjad.: N. G. Nychkalo, O. M. Borovik] ; In-t ped. osvity i osvity doroslyh NAPN Ukrai'ny. – K. : Bogdanova A. M., 2013. – S. 14–25.
2. Astahova V. I. Dejaki novi shtryhy v social'nomu portreti studentstva / V. I. Astahova // Problemy vyshhoi' shkoly. – K., 1993. – Vyp. 78. – S. 65–69.
3. Ball G. Raciogumanizm jak forma gumanizmu vidpovidna vyklykam suchasnosti / G. Ball // Profesijna osvita: pedagogika i psihologija : pol's'ko-ukrai'ns'kyj shhorichnyk / za red. T. Levovyc'kogo, I. Zjazjuna, I. Vil'sh, N. Nychkalo. – Vyp. HIV. – Chenstohova – Kyi'v, 2012. – S. 93–108.
4. Beh I. D. Osobystisno zorijentovane vyhovannja : naukovometodychnyj posibnyk / I. D. Beh. – K. : IZMN, 1998. – 204 s.

5. Budnyk O. B. Teoretychni i metodychni zasady profesijnoi' pidgotovky majbutnih uchytelev pochatkovyh klasiv do social'no-pedagogichnoi' dijalnosti : avtoref. dys... d-ra ped. nauk : [spec.] 13.00.04. – teoriya i metodyka profesijnoi' osvity / O.B. Budnyk ; Zhytomyrs'kyj derzhavnyj universytet imeni Ivana Franka, 2015. – 42 s.
6. Goncharenko S. Fundamentalizacija osvity jak dydaktychnyj pryncyp / S. Goncharenko // Shljah osvity. – 2008. – № 1(47). – S. 2–6.
7. Kompaneec A. V. Sistema social'noj dejatel'nosti: filosofsko-metodologicheskij analiz : dis... kand. filos. nauk. spec. 09.00.11 – social'naja filosofija / A. V. Kompaneec. – Volgograd : VGU, 2005. – 155 s.
8. Metodika diagnostiki samoocenki Ch. Spilberga i Ju. Hanina // Prakticheskaja psihodiagnostika. Metodiki i testy : uchebnoe posobie / red.-sost. Rajgorodskij D. Ja. – Samara : Izd. Dom «BAHRAH-M», 2002. – 672 s.
9. Pesoc'ka O. P. Tryvozhnist' / O. P. Pesoc'ka // Encyklopedija dlja fahivciv social'noi' sfery. – 2-e vydannja / za zag. red. prof. I. D. Zvjerjevoi'. – Kyi'v, Simferopol' : Universum, 2013. – S. 377–380.
10. Jagens'kyj A.V. Ocinka jakosti zhyttja u pacientiv z ishemichnoju hvoroboju sercja: rezul'taty validyzacii' ukrai'nomovnoi' versii' opytuval'nyka MacNew Heart Disease Health-related Quality of Life / A.V. Jagens'kyj, S. Höfer, I.M. Sichkaruk, N. Oldridge // Ukrai'ns'kyj kardiologichnyj zhurnal. – 2013. – № 3. – S. 22–28.
11. Abramson L. The cognitive diathesis-stress theories of depression : Toward an adequate evaluation of the theories' validities / L. Abramson, L. Alloy, G. Metalsky, L. B. Alloy (Ed.) // Cognitive processes in depression. – New York : Guilford, 1988. – P. 3–30.
12. Budnyk O. B. Action-technological readiness of future primary school teacher for social and educational activity (based on the results of experimental study) / O. B. Budnyk // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, II (11), Issue: 22, 2014. – P. 6–10.
13. Kubinowski D. Pedagogika kultury jako źródło współczesnych inspiracjiteorii uniwersyteckiego kształcenia pedagogicznego / D. Kubinowski // Pedagogiczna osvita v Ukraini i Pol'shhi: realii ta perspektivi : zbirnik naukovih prac' / za red. D. Gercjuka i R. Kuhi. – L'viv : Vidavnichij centr L'vivs'kogo

nacional'nogo universitetu im. I. Franka, «Triada plus», 2008. – S. 205–217.

14. Markocki Z. Nauczyciel – wychowawca wobec nowej rzeczywistości edukacyjnej społeczeństwa / Zygmunt Markocki // KU Dobrej Szkole. Nauczyciele. Technologie kształcenia / Redakcja naukowa Czesław Prewka. – Tom II. – Wyższa Szkoła Humanistyczna TWP w Szczecinie, Instytut Technologii Eksploatacji. – PIB: Radom, 2009. – S. 15–21.

O.B. Budnyk. Social and psychological context of future teacher's training. The article deals with important social and psychological contexts of future teacher's training to social and pedagogical activities. The author submitted methodological principles of future teacher's training (system, complexity, scientific strategy, social and cultural determination, education fundamentalization, etc.). The functions of social and pedagogical activities and the essence of psychological readiness of a specialist to their realization in modern school practice are grounded.

In the context of social and psychological readiness of future pedagogue the typical phenomena which are psychological barriers on the way to professional education are characterized. The reasons of the rise of inner discomfort, high emotional tense at student's age are defined. The author submits the results of experimental study of the level of personal anxiety in Ukrainian pedagogical establishments. High level of situational (reactive) and personal anxiety of future teachers are explained by unstable political as well as social and economic situation, hostilities on the east of the country, financial difficulties of the majority of citizens, absence of perspective of job placement, social exposure, terrorist actions, difficulties in communication with colleagues, etc.

The author comes to the conclusion about the reasonability of directing pedagogical process in high school towards the formation of psychological readiness of future teachers to solving a number of social and pedagogical tasks that take place in modern school practice. The training in this aspect presupposes first of all the development of personal and professional qualities of future specialists with the certain filling of education content, orientation on the principles of purposefulness, system, humanism, privacy, tolerance, differentiation and individualization of social and pedagogical activity.

Key words: professional education, future pedagogues, social and pedagogical readiness of a specialist, principles of professional training, psychological and pedagogical activity.

Received December 03, 2015

Revised December 24, 2015

Accepted January 10, 2016